

Отримано 02.05.2025р.
Голова редакції спеціалізованої
ради ДФ 26.133.086
доктор педагогічних наук,
професор Олексюк О.М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.086
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства та
музичної освіти Факультету музичного
мистецтва і хореографії
Ользі Олексюк

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Бондаренко Анни Юріївни «Образ Київської Русі
в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років»
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Актуальність теми дисертаційної роботи та зв'язок з науковими програмами. Проблематика осмислення музичного процесу періоду 1960-х–1980-х років, радянської доби, набуває особливої значущості у сучасному українському музикознавстві, адже цей період є неоднозначним, суперечливим і водночас визначальним для розвитку національного мистецтва. Переоцінка культурної спадщини зазначеного часу вимагає уважного й об'єктивного підходу, що враховує як ідеологічні обмеження, так і художню цінність творів, які були написані. Попри наявну ідеологічну заангажованість, музична культура України 1960-х–1980-х років породила низку високохудожніх явищ, які засвідчують стійкість національної творчої традиції та її здатність до внутрішньої еволюції навіть у репресивних умовах.

Особливу дослідницьку увагу привертає період 1960-х–1980-х років – заключне тридцятиліття існування радянської держави, що відзначалося поступовим послабленням жорсткої регламентації художнього процесу. Саме у той час спостерігалось активне формування нових світоглядних і естетичних орієнтирів, поява багатоваріантності стильових рішень, жанрове розмаїття та оновлення художньої мови у творах українських композиторів.

Розкриття специфіки цього періоду, як етапу активізації національної музичної ідентичності, становить вагомий науковий інтерес.

Тому вивчення української музики 1960-х–1980-х років у контексті переосмислення колоніального минулого й утвердження національної культурної самобутності є надзвичайно актуальним та відповідає сучасним тенденціям гуманітарного знання.

Дисертацію виконано відповідно до наукової теми Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Розвиток духовного потенціалу особистості в неперервній мистецькій освіті» (2016–2025) (державний реєстраційний номер 0116U003993). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 28 жовтня 2021 року); уточнену тему дисертації затверджено вченою радою Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 13 від 31 жовтня 2024 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження ґрунтуються на достатній кількості якісно проведеного аналізу та аргументованих наукових узагальнень. Автором чітко сформульовано мету й завдання дослідження, які логічно узгоджуються з положеннями наукової новизни та остаточними висновками роботи. Усі результати дослідження здобуто автором самостійно, що засвідчує його наукову доброчесність.

Дисертація є оригінальною науковою працею, виконаною на високому теоретичному й методологічному рівні. Структура роботи відзначається послідовністю та логічністю викладу, що сприяє цілісному розкриттю теми. Комплексний підхід до аналізу досліджуваної проблематики, її багатовимірне висвітлення та глибина теоретичних узагальнень свідчать про високий рівень наукової підготовки автора.

Викладене дає підстави вважати, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими, змістовно насиченими та такими, що мають значну наукову цінність.

Застосована методологія дисертаційного дослідження дозволила комплексно й послідовно розкрити предмет дослідження, зокрема, метод абстрагування застосовувався для систематизації базових понять категоріального апарату дослідження, зокрема таких, як художній образ, програмна музика, стиль, жанр. Цей метод забезпечив чіткість і наукову коректність термінологічного поля роботи. Метод моделювання був використаний для виявлення аналогій між стильовими особливостями репрезентації образу Київської Русі у творах різних жанрових спрямувань. Завдяки цьому було реконструйовано загальні принципи образної трансформації в умовах жанрової варіативності. Історичний метод дозволив здійснити аналіз суспільно-політичного й загальнокультурного контексту української музичної культури останньої третини ХХ століття, у якому формувався і розвивався досліджуваний музичний матеріал. Історико-культурний метод дав змогу виявити художньо-естетичні засади творчості композиторів досліджуваного періоду, розкрити особливості взаємозв'язку мистецтва й епохи. Типологічний метод застосовувався для визначення характерних ознак образу Київської Русі та засобів його втілення у творчості українських композиторів. Він забезпечив можливість побудови умовної типології образних рішень. Компаративний метод став основою для зіставлення жанрово-стильових характеристик творів, що дозволило виявити спільні риси та специфічні відмінності у втіленні образної тематики Київської Русі. Метод цілісного аналізу використовувався для комплексного вивчення композиційної структури, формальних і стилістичних параметрів обраних музичних творів. Семантичний (семантико-смісловий) метод забезпечив глибокий аналіз стилістичних елементів з погляду їх смислового навантаження, дозволяючи інтерпретувати змістові рівні музичного тексту у контексті художнього образу.

Усе зазначене дало змогу дисертантці отримати ґрунтовні й переконливі результати, сформулювати обґрунтовані наукові положення та висновки, які вирізняються змістовною глибиною та засвідчують достовірність проведеного дослідження.

Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їх новизна полягає в тому, що вперше систематизовано та розглянуто значний корпус творів українських композиторів, присвячених тематиці Київської Русі. До наукового обігу введено та детально проаналізовано музику балету О. Канерштейна «Євпраксія»; обґрунтовано історичну значущість доробку вітчизняних композиторів з тематикою Київської Русі у контексті світоглядних, духовних та художньо-естетичних тенденцій епохи.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень. Результати дисертаційного дослідження викладено у 8 одноосібних публікаціях, 3 статті – у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених МОН України; 5 – апробаційного характеру.

У першому розділі дисертації «Художній образ та специфіка його втілення в інструментальній музиці» розкрито теоретичні аспекти понять художнього образу в мистецтві та програмності в інструментальній музиці. Авторка вивчила та узагальнила сучасний науковий досвід з проблем художнього образу в мистецтві й зокрема, в музиці. Спираючись на наукові розробки, авторка зосередилася на ключових характеристиках художнього образу, серед яких – його суб'єктивність, ідеальність, тріадна структура представлення (образ як задум, знак і сприймання), багатофункціональність, символічність, узагальнююча здатність, а також поєднання індивідуального й типового. Особлива увага приділяється ролі виконавця-інтерпретатора у передачі художнього образу через осмислення авторського задуму та його подальше сприйняття слухачем. Визначено, що саме розвиток програмної музики сприяв найповнішому розкриттю потенціалу художнього образу.

У цьому підрозділі бракувало зарубіжних наукових джерел, приміром, Ернста Гомбріха (Ernst Gombrich) з виявленням ролі сприйняття та

умовностей у формуванні художнього образу. Або робіт Рудольфа Арнхейма з аналізом мистецтва, де художній образ є результатом взаємодії форми і змісту. Особливо важливою була б праця Дж. Т. Мітчелл (W. J. T. Mitchell) про художній образ як культурний знак, що формується в межах *соціального та ідеологічного контексту*. Трансформацію образів у часі та їхню здатність передавати емоційний досвід досліджував французький філософ і історик мистецтва Жорж Діді-Юберман. Над розкриттям художнього образу працюють Клаус-Крістіан Карбон (Німеччина), Ерік Кандель, Джеймс Елкінс (США).

Авторка аналізує визначення поняття програмності, характеризуючи його як маркер образного змісту в інструментальній музиці, як особливий спосіб конкретизації композиторського задуму, що сприяє формуванню художнього образу. Для посилення цього підрозділу можна було б використати праці зарубіжних дослідників програмної музики: Дж. Крегора (Jonathan Kregor), П. Камінського (Peter Kaminsky), Дж. К. Новака (John K. Novak), Н. Ворнера (Neal Warner), К. Е. Ніколетті (Karen E. Nicoletti).

У другому розділі дисертації «Історико-культурні аспекти розвитку української музики 1960-х–1980-х років» проаналізовано історичні, політичні та соціокультурні умови, в яких розвивалося музичне мистецтво України зазначеного часу. Також висвітлено процес звернення українських композиторів до тем Київської Русі, простежено особливості такого тематичного спрямування. Період 1960–1980-х років розглядається як важливий етап у розвитку української музики, що відбувався під впливом соціально-політичних та культурних змін епохи. Спираючись на праці сучасних істориків, культурологів і мистецтвознавців, виділено три ключові фази, які відповідають історичним періодам Радянської України: «відлига», «застій» і «перебудова». У межах кожного з цих етапів проаналізовано політичну атмосферу, суспільні трансформації, а також естетичні й мистецькі орієнтири, що впливали на музичне життя.

Особливу увагу авторка дисертації приділила ідеологічному і демократичному векторам. Хоча вони мали різну силу впливу, саме демократичний, пов'язаний із рухом «шістдесятників» і поступовим відходом від канонів соціалістичного реалізму, став визначальним. Цей злам сприяв становленню модерністського напрямку, що домінував у творчості українських композиторів протягом двох наступних десятиліть.

Важливою у дослідженні є тематична систематизація у зверненні українських композиторів, включно з діаспорою, до образів Київської Русі від середини XIX до початку XXI ст. Авторкою виокремлено жанрове розмаїття творів: від опери до симфонічних і вокально-інструментальних композицій – як свідчення глибокого інтересу до цієї теми. Найбільше таких творів припадає на 1960–1980-ті роки, з піком у 1980-х, що збігається з ювілейними святкуваннями Києва й Хрещення Русі. У дисертації зазначено оновлення жанрово-стильових рис у дусі модернізму, властиве композиторам-шістдесятникам та їхнім послідовникам.

У *третьому розділі дисертації* «Жанрово-стильові втілення образу Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років» розглянуто три фортепіанні цикли, три симфонічні сюїти, одну симфонічну поему, музику двох балетів. На прикладі аналізу «Фортепіанних циклів» Б. Фільц, І. Соневицького та Г. Саська авторка дисертації відокремила різновиди програмності: узагальнену (Фільц) і картинну (Сасько); три ключові образні сфери Давньої Русі (сакрально-християнську, епіко-драматичну та народно-побутову). Авторкою було відзначено лейттеми дзвонів; цитування давньої монодії у Фільц, імітації церковного співу у І. Соневицького, фольклорні інтонації й токатну моторику. Стилістично цикли варіюються від традиційно-романтичного (І. Соневицький) до модерністського (Б. Фільц, Г. Сасько).

У трьох оркестрових сюїтах (В. Годзяцький, В. Кікта, А. Білошицький) і симфонічної поєми О. Яковчука також зроблене узагальнення щодо типів програмності: картинна програмність з

візуальними образами давньоруської культури архітектурою, фресками, історичними пам'ятками. Крім того, авторка звернула увагу на сюжетну програму (у сюїті Білошицького, поємі Яковчука); мають, пов'язану з подіями з історії Київської Русі. У творах переплітаються філософські, епічні, психологічні й народно-жанрові образи. Стилiстично композитори звертаються до різних форм модернізму: від романтично-модерністського до авангардного. Переконливий аналіз двох балетів підтвердив авторську концепцію формування художніх образів і програмної музики щодо загального образу Київської Русі.

Висновки дисертації узагальнюють результати дослідження.

Дискусійні положення та зауваження по дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження А. Бондаренко, вважаємо за доцільне вказати на дискусійні моменти. Окремі зауваження були зроблені. Щодо питань.

1. Які джерела (літописні, фольклорні, археологічні, художні) переважно були використані для реконструкції історичного контексту в програмній музиці?
2. Як історичне минуле Київської Русі вплинуло на формування художнього образу сюїти №4 «З глибини віків»? Чим пояснюється особлива увага композитора до теми протистояння полян і древлян у сюїті №4? Яке значення має особисте походження композитора з Коростеня для змісту і настрою твору? Чому, на вашу думку, наукове осмислення творчості А. Білошицького почалося лише після його смерті?
3. Як О. Канерштейн відобразив в балеті конфлікт, трагізм, героїзм давньоруської історії через музичну драматургію? Переважно які засоби музичної виразності (гармонія, ритм, інструментовка тощо) сформували історичний образ у цьому творі?

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація Бондаренко Анни Юріївни «Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років» є оригінальним,

самостійним, завершеним науковим дослідженням, що стосується актуальної проблематики і містить оригінальні підходи до розв'язання теоретичних та практичних завдань.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації містять наукову новизни, є повністю обґрунтованими і аргументованими, отримали необхідну апробацію на науково-практичних конференціях. У публікаціях здобувачки знайшли відображення всі положення дисертаційної роботи. Зміст дисертації відповідає визначеній меті, поставлені здобувачкою наукові завдання вирішені повною мірою, мету дослідження досягнуто. Роботу виконано державною мовою.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Бондаренко Анни Юріївни «Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років» відповідає спеціальності 025 Музичне мистецтво та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

